

Elk landschap in Overijssel is óók een vrijtijdslandschap!

*Inspiratienota in opdracht van
Provincie Overijssel en
Gastvrij Overijssel*

Inhoudsopgave

Deel 1 - Waarom een visie op vrijetijdslandschappen?	3
Deel 2 - Wat zijn vrijetijdslandschappen?	6
Wat zijn vrijetijdslandschappen?	6
Waar start en eindigt een vrijetijdslandschap?	7
Hoe ontstaan vrijetijdslandschappen?	7
Hoe ontwikkelen vrijetijdslandschappen zich?	7
Hoe zijn ontwikkelingen te stimuleren?	7
Deel 3 - Vrijetijdslandschappen: over varianten en condities	8
Een variatie aan vrijetijdslandschappen	8
De condities voor een vrijetijdslandschap	9
Deel 4 - Over de toekomst van vrijetijdslandschappen in Overijssel: thema's & keuzes	11
Deel 5 - Tot slot: werken met het begrip 'vrijetijdslandschappen'	15
Geen planologisch hokjes-denken en voorbij bestuurlijk-ambtelijk silo's	15
Vrijetijdslandschappen plotten op kaarten?	16
Regels van bovenaf?	16

**FOR THE
LOVE OF
PLACE**

**KENNISCENTRUM
KUSTTOERISME**

Colofon

Auteurs:

- **Dr. Stefan Hartman**
European Tourism Futures Institute (ETFI), NHL Stenden Hogeschool
- **Martin Boisen**
For the Love of Place
- **Diana Korteweg Maris**
Kenniscentrum Kusttoerisme, HZ University of Applied Sciences
- **Dr. Jeroen Klijs**
Breda University of Applied Sciences

Dit essay is opgesteld in opdracht van Provincie Overijssel en Gastvrij Overijssel.

Met dank aan:

- Gastvrij Overijssel
- Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality (CELTH)

November 2022

Deel 1 - Waarom een visie op vrijetijdslandschappen?

Een visie op 'vrijetijdslandschappen' helpt ons om de relaties aan te geven tussen de vrijetijdseconomie¹ en de fysieke leefomgeving, en de ontwikkeling van beiden. Deze relaties zijn van belang voor de Omgevingsvisie Overijssel. De Provinciale Omgevingsvisie beschrijft voor de lange termijn de ambitie van Overijssel ten aanzien van de inrichting van de fysieke leefomgeving. Een omgevingsvisie is inzetbaar om sturing te geven op de relaties tussen de vrijetijdseconomie en de fysieke leefomgeving, zodat zij elkaar versterken. Er komen nogal wat ontwikkelingen op de provincie af, die van invloed zijn op de fysieke leefomgeving. Denk aan de uitvoering van het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG) en de Regionale Energiestrategie (RES), ingrepen in het kader van klimaatadaptatie en -mitigatie, de woningbouwopgave en bijbehorende gevolgen voor mobiliteit- en recreatiebehoeften, versterken van de biodiversiteit, circulaire economie, en nog veel meer.

Ruimtelijke ingrepen kunnen extra van waarde zijn wanneer men proactief en vroegtijdig nadenkt over het vergroten van de beleefbaarheid en betekenis van plekken. De mens en haar vrijetijdsbehoeften doen ertoe. Daarbij, het is bekend dat de vrijetijdseconomie van waarde is voor de:

- Kwaliteit van de beleving (voor bezoekers, inclusief de bewoner)
- Kwaliteit van werk (voor de werkgever en werknemer)
- Kwaliteit van leven (voor de brede welvaart van bewoners)
- Kwaliteit van de plek (voor de openbare ruimte, ecologie, natuur, cultuurhistorie, erfgoed, ruimtelijke kwaliteit, etc.)²

Bovendien, de beleefbaarheid van een gebied vergroten hoeft niet per se duurder te zijn, wanneer er in een vroeg stadium bewust over wordt nagedacht. Sterker nog, het kan de bruikbaarheid van het resultaat én het draagvlak voor de ruimtelijke ingrepen vergroten. Met een omgevingsvisie kan de provincie ambities aangeven maar ook sturing geven op het strategisch ontwikkelen van landschappen, die dus ook gezien kunnen worden als vrijetijdslandschappen. Als men er expliciet voor kiest landschappen ook zo te beschouwen zijn er synergievoordelen te behalen uit de relaties tussen de ontwikkeling van de vrijetijdseconomie en de fysieke leefomgeving.

¹ De sector kent vele namen: het aloude 'toerisme en recreatie' maar ook 'vrijetijdseconomie', 'gastvrijheidseconomie', 'bezoekerseconomie' en gastvrijheidsdomein. Zie ook CELTH (2022)

² CELTH (2021) Maatschappelijke waarde van toerisme & recreatie, CELTH (2022) Agenda Bewuste Bestemmingen

In de context van de soms grote (transitie) opgaven die er aan komen, is het relevant om de vraag te stellen; Is elk landschap in Overijssel óók een vrijetijdslandschap? Het nadenken over vrijetijdslandschappen gaat er niet om of de vrijetijdseconomie belangrijker is dan andere sectoren of beleidsterreinen. Het gaat niet om goed of fout, of wel of niet. Het gaat om meervoudig ruimtegebruik en het verknopen van de "laag van de beleving" met de natuurlijke lagen, het agrarische cultuurlandschap, en de stedelijke laag³. Over het optimaliseren van de betekenis en de beleving van de plek – gegeven de (on)mogelijkheden die er zijn – voor bewoners en bezoekers. Over in een vroeg stadium van besluitvorming over ruimtelijke veranderingen óók na te denken over de betekenis, beleving, functie en gebruik in het kader van vrijetijdsbesteding. Over de koppelkansen die er zijn voor de vrijetijdseconomie bij landschappelijke ingrepen voor de energietransitie, voor vergroten van de biodiversiteit, voor klimaatadaptatie en -mitigatie, circulariteit en zo meer. Over het bewust benutten van een breed scala aan positieve impacts van de sector voor de welvaart, het welzijn en welbevinden van de samenleving. Maar ook om het landschap te behoeden voor de mogelijke negatieve impacts van de vrijetijdseconomie.

**Is elk
landschap in
Overijssel óók
een vrijetijds-
landschap?**

Dit alles is niet gebaat bij planologisch hokjes denken of beperkt tot het louter inrichten van beschikbare ruimte. Het is in het belang van de vrijetijdseconomie dat ruimtelijk beleid naast functionaliteit (wat moet/mag waar?) en beschermen van omgevingskwaliteit ook gaat over de beleefbaarheid en betekenis van plekken voor bewoners en bezoekers. En visa-versa, want aandacht voor de betekenis en beleving van plekken kan net zo goed van belang zijn voor bijvoorbeeld vestigingsplaatskeuzes van mensen en bedrijven, het gevoel van een fijne plek om te wonen en recreëren, het in stand houden van voorzieningen, meer support voor landschappelijke ingrepen in het kader van biodiversiteit, klimaatadaptatie of stikstofreductie.

³ Naar: typologie uit de Landschapscatalogus (in ontwikkeling) van de Provincie Overijssel. Vrijetijdslandschappen zijn gelaagde gebieden en profiteren van een integrale benadering, niet van een lagenbenadering waar elke laag afzonderlijk wordt benaderd. Het begrip vrijetijdslandschappen kan een uitwerking zijn van de laag van de beleving.

De vrijetijdseconomie bezien wij breed. Wij volgen CELTH (2022) in hun opvatting dat het gaat om het geheel van zakelijke en vrijetijdsbezoekers, de vrijetijdsactiviteiten van bewoners, en de bedrijven en publieke organisaties die deze bezoekers en bewoners voorzien van producten, diensten en plekken, en de omgeving waarin dit plaatsvindt.

Bezoekers en bewoners worden bediend door een breed palet van zowel private als publieke partijen. Een bezoeker komt meestal niet vanwege één product, maar vanwege het samenspel tussen verblijf, horeca, vermaak, landschap, winkels en vervoer, in combinatie met de natuurlijke en/of culturele omgeving. Het gaat in de vrijetijdseconomie dan ook niet om het aanbod van één product, maar er is sprake van een samengesteld geheel, waarbij verschillende aanbieders zijn betrokken. De natuurlijke en culturele omgeving, de fysieke inrichting en de sociale structuur van plekken zijn bepalend voor het goed functioneren van de vrijetijdseconomie – ook al zijn deze plekken niet louter voor de vrijetijdseconomie bedoeld. Dit laat zien hoe sterk de vrijetijdseconomie verweven is met allerlei onderdelen van de maatschappij, economie en leefomgeving.

(naar: CELTH, 2022)

Deel 2 benoemt wat vrijetijdslandschappen zijn in de vorm van een verhaallijn. Deel 3 geeft inzicht in verschillende varianten en condities die ertoe doen voor de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen. Deel 4 gaat in op keuzes en de keuzeopties die ertoe doen voor de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen. Wij presenteren het 'Mengpaneel voor Vrijetijdslandschappen' om deze opties en keuzes in beeld te brengen. Deel 5 sluit af met een aantal aandachtspunten die van belang zijn voor het werken met het begrip vrijetijdslandschappen.

Deel 2 - Wat zijn vrijetijdslandschappen?

**Karaktervolle
plekken om te
wonen, te werken
en om vrije tijd
door te brengen**

In dit deel benoemen wij wat vrijetijdslandschappen zijn. Dit doen wij in de vorm van een verhaallijn die tot de verbeelding spreekt en het ideaaltypische beeld van een vrijetijdslandschap schetst. Een vrijetijdslandschap dat goed functioneert en een zo hoog mogelijke kwaliteit van beleven, werk, leven en plek biedt. Zie deze verhaallijn als een visie om vrijetijdslandschappen te kunnen kennen, te zien wat er mogelijk is en in elk landschap een vrijetijdslandschap te herkennen – al is dat tot op zekere hoogte want vrijetijdslandschappen zijn er in verschillende varianten (zie deel 3).

Wat zijn vrijetijdslandschappen?

Vrijetijdslandschappen zijn karaktervolle plekken om te wonen, te werken en om vrijetijd door te brengen. De omgevingskwaliteit is hoog. Het zijn plekken die mensen een rijkheid aan belevingen bieden, waar bezoekers van heinde en verre naar toe komen en voor terug komen, en die tegelijkertijd voorzien in de behoeften van bewoners en gebruikers. Het zijn betekenisvolle plekken. Plekken waar bovendien ruimte is voor ondernemersinitiatief, voor complementaire concepten en voor gezonde competitie wat leidt tot een optimale belevingskwaliteit en bedrijfsmatige vitaliteit. In vrijetijdslandschappen komen verschillende lagen samen en versterken elkaar; natuur, landschap, (agrarische) cultuur, erfgoed, wonen, werken, recreëren.

Voorbeelden van vrijetijdslandschappen

Vrijetijdslandschappen komen voor in verschillende soorten en maten. Neem de Waddeneilanden: waar de dynamiek van de natuur, het landschap, wonen, toerisme, duurzame mobiliteit, de ruimtelijke ordening en politieke besluitvorming leidt tot plekken met hoge omgevingskwaliteit en hoge kwaliteit van de beleving. Een ander voorbeeld is het Ruhrgebied: waar de oude industrie tegenwoordig het authentieke en unieke decor is voor de ontwikkeling van de creatieve sector en de vrijetijdseconomie. Dit is het resultaat van een spannend samenspel van onder andere macro-economische ontwikkeling, gedurfde politieke keuzes, investeringen in erfgoed, landschap en natuurontwikkeling. Denk ook aan de Oostenrijkse Alpen: waar soms grootschalig door publiek-private samenwerking wordt geïnvesteerd in jaarrond toerisme (van wintersport tot zomervakanties), rekening houdend met de kwaliteit van leven en werk van de inwoners, en het beheer van de landschappelijke kwaliteiten. In deel 3 komen plekken uit Overijssel aan bod.

Waar start en eindigt een vrijetijdslandschap?

Dat wordt bepaald door bezoekers en bewoners, en hun beleving van de plek. Niet per se door gemeentegrenzen, politiek-administratieve grenzen, waterlopen of landschapstypologieën. In deze plekken is de vrijetijdseconomie in meer of mindere mate aanwezig (zie deel 3!) – waar dit op andere plekken niet het geval is. De vrijetijdseconomie staat niet per se voor of boven andere (beleids)dimensies en gebruikers van het landschap, het kan net zo goed naast of onder andere (beleids)dimensies en gebruikers staan. De kracht en waarde zit in de multifunctionaliteit, waar gebruikers, functies en gebruiken elkaar versterken.

Hoe ontstaan vrijetijdslandschappen?

Goed functionerende vrijetijdslandschappen ontstaan niet zomaar. Ze (zijn) ontstaan door hard werken, discussie, ontwikkeling en herontwikkeling. Door integraal denken en doen, en bewuste besluitvorming. Vrijetijdslandschappen zijn verre van allemaal hetzelfde. Van invloed zijn keuzes in het verleden, de bijzondere en unieke eigenschappen en de mix van functies die in de tijd zijn ontstaan op die plekken. De variatie in vrijetijdslandschappen is een kracht; verschillende karakters en verschillend vrijetijdsaanbod maakt dat een regio waarin verschillende landschappen liggen interessant is voor diverse doelgroepen en in zijn totaliteit in staat is om een flink aantal bezoekers te trekken.

Hoe ontwikkelen vrijetijdslandschappen zich?

Vrijetijdslandschappen zijn nooit af. Ze zijn dynamisch. De stakeholders zijn wereldwijd, dus sensitief voor verandering van dichtbij en veraf. Men kan, onderbouwd door data en expertise, anticiperen op of omgaan met nieuwe ontwikkelingen. Dit maakt een vrijetijdslandschap adaptief: er zullen continu kleine maar soms ook grote aanpassingen gaan plaatsvinden. De opgave is om die aanpassingen te benutten om de kwaliteit van leven, de beleving, van werk en van de plek te garanderen en te optimaliseren. Zo is men in staat om met soms grote transitiethema's om te gaan (energie, klimaatadaptatie, biodiversiteit, landbouw, stikstof, circulariteit, wonen, mobiliteit etc.) terwijl het karakter van vrijetijdslandschappen en hun aantrekkingskracht op bewoners en bezoekers wordt versterkt, en op zijn minst behouden blijft.

Hoe zijn ontwikkelingen te stimuleren?

Dit alles maakt dat vrijetijdslandschappen doordacht zijn. Er is een verhaal, visie, strategie, organisatie, middelen, data en kennis én vaardigheden. De lagen die landschappen rijk zijn worden integraal verbonden en niet als afzonderlijke laag aangepakt. Ook diverse functies worden integraal verbonden en niet als afzonderlijke functies aangepakt. Men is proactief. Er is (bestuurlijk) leiderschap, initiatief en innovatie, wat bijdraagt aan een hoge mate van organiserend vermogen. Er wordt bewust omgegaan met (mogelijk tegenstrijdige) belangen en er is afstemming tussen betrokkenen, in een prettige constructieve dialoog waardoor initiatieven vleugels krijgen en niet in de kiem gesmoord worden.

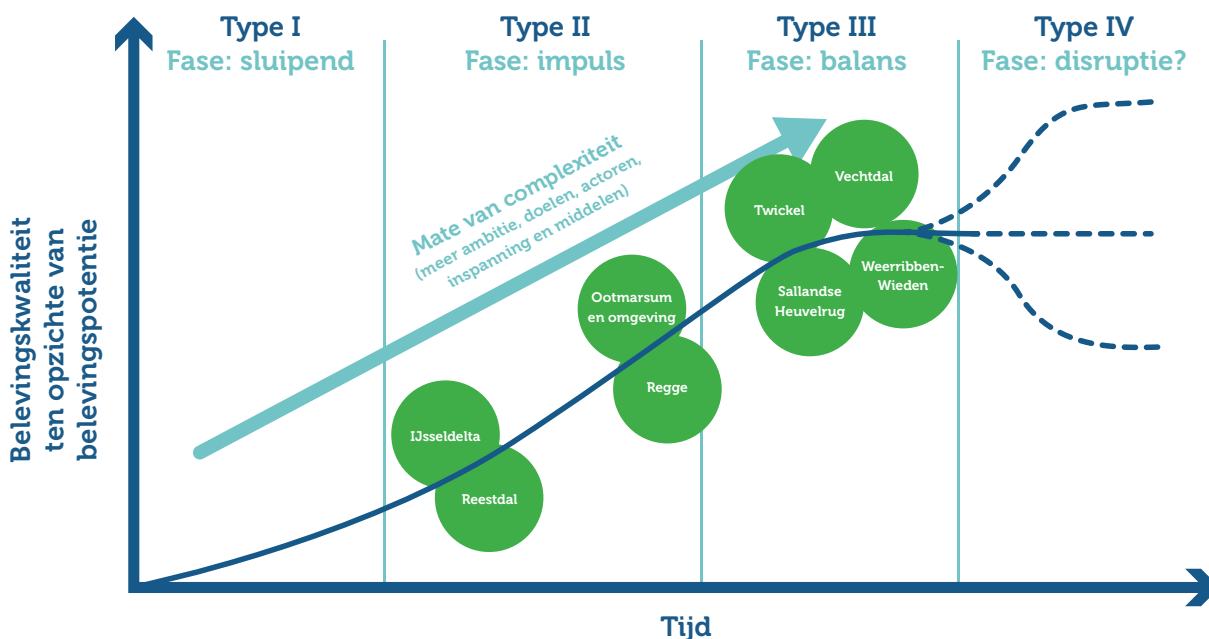
Deel 3 - Vrijtijdslandschappen: over varianten en condities

Een variatie aan vrijtijdslandschappen

Vrijtijdslandschappen zijn er in diverse varianten. De ene plek in Overijssel is verder in het proces geraakt dan andere, door de keuzes en acties die in het verleden zijn gemaakt. Immers, het kost tijd om de vrijetijdseconomie te ontwikkelen, om relaties te leggen tussen verschillende vormen van grondgebruik, om functies en kwaliteiten te verbinden, om synergie te bereiken, om organisatiestructuren te bouwen, om de vrijetijdseconomie in ruimtelijk beleid integraal mee te nemen, etc.

De onderstaande figuur geeft een impressie van verschillende landschapstypen. Verschil zit met name in de mate waarin de belevingspotentie overeenkomt met de belevingswaarde. Voor sommige plekken past de omschrijving van een vrijtijdslandschap nagenoeg perfect (Type III – fase: 'balans'): in deze plekken is de belevingspotentie zeer goed en zo niet optimaal aangewend en ervaren mensen een hoge belevingswaarde (bijv. Giethoorn en omgeving, Sallandse Heuvelrug, Twickel en omgeving). Op andere plekken wordt er gewerkt op de potentie die er is te realiseren (Type II – fase 'impuls'), zodat de belevingswaarde naar een hoger niveau gaat (bijv. Regge en omgeving). Weer andere plekken staan aan de beginfase (Type I – fase: 'sluipend') bijv. door de herontwikkelingen in IJsseldelta. In andere woorden, voor de 'Type I' landschappen is de belevingskwaliteit onderontwikkeld ten opzichte van de belevingspotentie. De 'Type IV' landschappen zijn weliswaar ver ontwikkelde landschappen echter is de verhouding tussen belevingspotentie en belevingskwaliteit instabiel. Deze instabiliteit kan door verschillende interne en externe factoren gevoed worden.

Verschiedende landschappen plotten op deze curve kan de bewustwording vergroten. De individuele landschappen (op verschillende schaalniveaus) kunnen afwijken van deze standaard curve, ze kunnen overal in het schema geplot worden. Dit geldt niet alleen voor plekken in het buitengebied, het is net zozeer toepasbaar voor stedelijke of bebouwde gebieden. Uiteraard zijn er ook plekken waarvoor de logica minder aan de orde is (bijv. industrieterreinen, bedrijventerreinen, grootschalige landbouwgebieden).

Figuur 1: Varianten van vrijtijdslandschappen. Boven de curve is belevingspotentie (theoretisch). Onder de curve is belevingskwaliteit (gerealiseerd).

Het is niet zo dat de fase waarin een plek geplot wordt, automatisch wijst op bepaalde maatregelen of beleidsinterventies. In alle gevallen is maatwerk nodig – op basis van een bewuste afweging over wat er ‘gewenst’ is als het gaat om het realiseren van de mogelijk aanwezige maar nog on(der)benutte potentie. Hoewel de figuur een volgorde van veranderingen veronderstelt, op basis van de factor tijd, hoeft er geen sprake te zijn van een groeimodel. Elk stadium kan ook een prima eindstadium zijn, waarbij er geen verdere ambities zijn om die plekken verder als vrijetijdslandschap te ontwikkelen. Namelijk, niet elke plek hoeft als vrijetijdslandschap altijd doorontwikkeld te worden – mogelijk in tegendeel zelfs om ruimte te geven aan andere, essentiële functies en ruimtelijke ontwikkelingen.

Resultaten werkbijeenkomsten Giethoorn en Nijverdal

Tijdens twee werkbijeenkomsten in Overijssel (22 september 2022 te Giethoorn en 23 september 2022 te Nijverdal) zijn deelnemers gevraagd om, ter illustratie(!), gebieden te noemen die zij associëren met de verschillende varianten van vrijetijdslandschappen. Deze voorbeelden zijn opgenomen in figuur 1. Ondernemers gaven ook andere gedachten mee. Het begrip moet vóór de vrijetijdseconomie, niet tegenwerken. Het begrip moet de vrijetijdseconomie helpen bij het realiseren van recreatieve meerwaarde bij grote ruimtelijke opgaven. Maak van vrijetijdslandschappen niet de zoveelste kaartlaag met harde, planologisch ‘afgekaarte’ grenzen. Behoud ontwikkelruimte voor ondernemers en stel heldere en simpele processen vast om, in ondernemerswoorden, de kosten van ‘gedoe’ te beperken. Naast deze voorbeelden zijn andere gedachten ook benut voor de tekst van het gehele essay.

Hoe meer een plek overeenkomt met de kenmerken van een vrijetijdslandschap, vaak ook hoe complexer het doorgaans wordt: meer doelen en ambities, afkomstig van meerdere en diverse actoren, actief op diverse schaalniveaus - wat alles bij elkaar vraagt om meer inspanning (tijd, menskracht, middelen). Welke condities ertoe doen voor het omgevingsbeleid, om te kunnen komen tot vrijetijdslandschappen, wordt in de onderstaande paragraaf besproken.

De condities voor een vrijetijdslandschap

Voor de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen doen een aantal inhoudelijke aspecten ertoe, om de relaties tussen de vrijetijdseconomie en de fysieke omgeving te leggen.

- **Ruimte wordt goed gebruikt** door zuinig om te springen met ruimte, ruimte te bieden aan complementaire vrijetijdsconcepten en ruimtegebruik te combineren.
- **Omgevingskwaliteiten die ertoe doen voor de beleevingskwaliteit van de plek worden versterkt** in geval van landschappelijke ingrepen door voort te bouwen op bestaande omgevingskwaliteiten, de eigenheid, de identiteit, het karakter van de plek.
- **Merkarchitectuur klopt** omdat de branding, marketing en communicatie is afgestemd op het karakter van de plek en inspeelt op de behoefte van bewoners, de binnenlandse bezoekers en inkomende dag- en verblijfsbezoekers.
- **Ambities worden gekoppeld** omdat één plan/project meerdere ambities dient door verweven/inbedden, combinaties maken en koppelkansen benutten. Dit heeft een positief effect op de beleefbaarheid en beleevingskwaliteit van de plek.
- **Gezondheid, veiligheid en inclusiviteit** zijn geïnternaliseerd: initiatieven en projecten versterken de gezonde, veilige en prettige leefomgeving voor bewoner en bezoeker.

Voor de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen doen een aantal aspecten voor samenwerking ertoe.

- **Integraal:** vrijetijd wordt volledig en vroegtijdig meegenomen bij landschappelijke ingrepen en in het omgevingsbeleid. Landschappelijke ingrepen hebben impact op bestaand vrijetijdsgebruik waar andere mogelijkheden voor toekomstig vrijetijdsgebruik kunnen mede-creëren. Op bedrijfsniveau kan er geleerd worden van ervaringen met bedrijfsnatuurplannen; een plan om de inrichting van een terrein te laten aansluiten om de omgeving⁴.
- **Sturen op proces, ruimer op inhoud:** de vrijetijdseconomie naast integraal ook vroegtijdig meenemen wanneer het gaat om landschappelijke ingrepen. Enerzijds vroegtijdig private initiatieven uit de vrijetijdseconomie signaleren en verbinden aan andere opgaven (via bijv. de zgn. omgevingstafels of leren van ervaringen met bedrijfsnatuurplannen). Anderzijds de vrijetijdseconomie direct als onderdeel meenemen in opgaven op terrein van landschapsontwikkeling, natuurontwikkeling, cultuurhistorie, klimaatadaptatie – in feite alle opgaven waar ingrepen in het landschap plaatsvinden die mogelijk anderszins positief kunnen uitpakken voor de vrijetijdseconomie in termen van mooiere, betere, karaktervolle en beleefbare plekken.
- **Ja, mits:** binnen vastgestelde kaders is het uitgangspunt 'mogelijk maken'. Dat wil zeggen dat initiatiefnemers worden gesteund en ondersteund in de planvorming en realisatie. Met als doel om de energie van initiatiefnemers te benutten en slim te kunnen koppelen aan andere opgaven, uiteindelijk voor een betere fysieke leefomgeving. Kaders zijn echter cruciaal om ontwikkelingen op de juiste, gewenste plek te krijgen en ontwikkelingen te remmen waar deze niet compatibel zijn met essentiële omgevingskwaliteiten.
- **Decentraal wat kan:** vraagstukken aanpakken op het juiste schaalniveau. Soms kaders stellen op provincieniveau om het belang van essentiële omgevingskwaliteiten te borgen, vaker juist ruimte laten om lokale partijen en initiatiefnemers de ruimte te geven om zelf kwaliteiten te benoemen en in gezamenlijkheid te versterken.
- **Rolbewust:** partijen weten wat ze van elkaar mogen verwachten. Gezamenlijk trekken partijen op in een partner-eco-systeem. Rollen en verantwoordelijkheden zijn uitgekristalliseerd waardoor partijen in elkaars verlengde werken en zo van elkaars energie profiteren.
- **Aansluiting zoeken:** er wordt voortgebouwd op de initiatieven die vanuit de samenleving opkomen. Dat wil zeggen, vroegtijdig private initiatieven uit de vrijetijdseconomie signaleren en verbinden aan andere opgaven (via bijv. de zgn. omgevingstafels). Maar ook andersom: opgaven die spelen agenderen bij actoren uit de vrijetijdseconomie zodat verbindingen kunnen ontstaan.

⁴ Bedrijfsnatuurplannen zijn bekend in de agrarische sector maar worden ook ingezet voor o.a. recreatiebedrijven. Zie bijvoorbeeld: <https://www.eelerwoude.nl/project/bedrijfsnatuurplan-2/>

Deel 4 - Over de toekomst van vrijetijdslandschappen in Overijssel: thema's & keuzes

Hoe de toekomst van vrijetijdslandschappen in Overijssel er uit ziet, hangt af van de strategische keuzes die gemaakt worden. In dit deel zetten wij een aantal keuzeopties op een rij (overigens een niet-limitatieve lijst!) die ertoe doen bij de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen. Voor elke keuzeoptie moeten gebiedspartijen over nadenken en moeten zij (liefst zo expliciet mogelijk) een keuze maken: waar gaan we voor?

Het geheel van keuzeoptie vormt als het ware een mengpaneel, het Mengpaneel voor Vrijetijdslandschappen. Een mengpaneel bestaat uit schuifjes die op een gewenste stand zijn in te stellen, waarbij de instellingen van het mengpaneel de uitkomst bepalen. Evenzo is het Mengpaneel voor Vrijetijdslandschappen opgebouwd uit schuifjes die voor een flink aantal keuzeopties moet worden ingesteld (zie onderstaande tabel). Het Mengpaneel voor Vrijetijdslandschappen is vrij omvangrijk en geeft daarmee aan dat er voor de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen veel gespreksonderwerpen en veel verschillende keuzeopties zijn. Hoe de schuifjes op het Mengpaneel voor Vrijetijdslandschappen worden ingesteld, is van invloed op de wijze waarop een vrijetijdslandschap eruit komt te zien.

Daarbij is het besef belangrijk dat niet alle schuifjes van het mengpaneel volledig vrij in te stellen zijn. Voor een specifieke plek zijn in het verleden ook keuzes gemaakt, die bepalen hoe het landschap er nu uit ziet. Daarnaast worden er op alle beleidsniveaus (EU, landelijk, regionaal, lokaal) keuzes gemaakt. De keuzes op het hogere niveau bepalen de speelruimte op het lagere niveau. Vergelijk dit met de Rijksoverheid die voor bestuurlijke afwegingsruimte werkt met het "mengpaneel milieu". Denk daarbij bijvoorbeeld aan normstellingen voor fijnstof, maximale geluidsbelasting, geurhinder, etc.

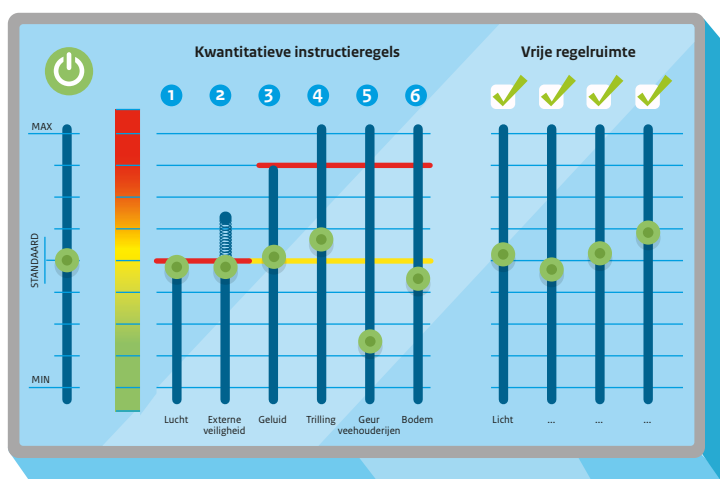

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

MENGPANEEL MILIEU

Bestuurlijke afwegingsruimte

Met de Omgevingswet hebben decentrale overheden meer afwegingsruimte voor het stellen van kwaliteitsnormen voor het milieu. Het Rijk stelt hiervoor inhoudelijke kaders in de vorm van instructieregels. Die kunnen een standaardnorm en een bandbreedte meegeven. Voor sommige aspecten, zoals licht, zijn er geen instructieregels en hebben gemeenten vrije regelruimte.

<https://aandeslagmetdeomgevingswet.nl/ondersteuning/publicaties-omgevingswet-bzk/overzicht-downloads-infographics/infographic-mengpaneel-milieu>

Omgevingswetportaal.nl | december 2017

De geschiedenis, huidige situatie en beleidskaders hebben invloed op de keuzes die voor de toekomst gemaakt (kunnen) worden en dus, binnen de metafoor van het mengpaneel, op de mate waarin de schuifjes anders ingesteld kunnen worden. Als gedachtenexperiment is het uiteraard wel mogelijk, en kan het heel waardevol zijn, om dit los te laten en vrij te filosoferen over de gewenste situatie.

De uiteindelijke instelling van het mengpaneel hangen (sterk) af van de keuzes die bestuurders maken, verschillen in politieke samenstelling, andere landschapstypen, unieke karakters, andere sociaaleconomische structuur, keuzeopties die al uitgekristalliseerd zijn, etc.

Bovenal is het mengpaneel vooral een hulpmiddel om belangrijke knoppen te identificeren die ertoe doen voor de ontwikkeling van vrijetijdslandschappen (en, in navolging daarvan, wie er aan de knoppen zitten) en is het belangrijkste doel van het mengpaneel om discussie (en reflectie) te krijgen over waar de schuifknop zou moeten staan.

Het aantal keuzeopties die er toe doen voor vrijetijdslandschappen wordt in de onderstaande tabel gegeven en kort omschreven (een niet-limitatieve lijst!). Per gebied zullen de instellingen van het mengpaneel anders zijn, ook wat prioriteit heeft. Hoewel, een aantal instellingen zullen overeenkomen; generieke zaken die van belang zijn voor de gehele vrijetijdseconomie van Overijssel. Instellingen die wellicht expliciet een plek kunnen krijgen in de Omgevingsvisie van Overijssel(?). Een eerste aanzet daartoe is gegeven in de tabel op de volgende pagina, gevisualiseerd doordat de schuifjes meer naar links of naar rechts staan. NB: de stand van de schuifregelaars in de onderstaande tabel zijn bedoeld als eerste aanzet - vandaar 'concept' als watermerk op de achtergrond - en niet om een exacte positionering aan te geven. Naar behoeven is het mengpaneel verder te concretiseren voor (deel)gebieden; bijvoorbeeld door per item van het mengpaneel te bepalen wie (mogelijke) partners zijn, welke programma's/projecten er lopen of zouden moeten lopen, hoeveel middelen er zijn of nodig zijn (formatie, geld).

**Een
Mengpaneel
voor Vrijetijds-
landschappen**

1

Grote, aaneengesloten gebieden

Gebieden die ruimtelijk-functioneel en/of qua beleving samenvoegen zodat er grote oppervlaktes ontstaan

Netwerkstructuur

Samenhangend netwerk van kleinere gebieden dat tezamen een groter geheel vormt

2

Functies scheiden

Functies als wonen, landbouw, natuur, recreatie, water ruimtelijk-functioneel scheiden van elkaar. Scheidslijn is (duidelijk) herkenbaar

Verweven functies

Functies lopen in elkaar over. Duidelijke scheidslijnen ontbreken of zijn niet herkenbaar. Gebieden zijn multifunctioneel

3

Gezondheid voor flora & fauna

Uitgangspunt is de gezondheid van flora & fauna boven andere belangen, functies en ruimtelijk-economische ontwikkelingen

Gezondheid voor mens

Uitgangspunt is de gezondheid van de mens boven andere belangen, functies en ruimtelijk-economische ontwikkelingen

4

Waardevol

Natuur heeft een intrinsieke waarde, natuurwaarden zijn belangrijk en moeten beschermd worden tegen

Waardegevend

Natuur biedt ecosystemendiensten en grondstoffen die gebruikt en benut moeten (kunnen) worden

5

Parklandschap ("de-wilding")

Natuur moet controleerbaar, gecultiveerd zijn door de mens zodat er bijvoorbeeld geen onverwachte soorten, ziektes ontstaan

Nieuwe wildernis ("re-wilding")

Natuur mag verwilderen. Er mag ruimte zijn voor spontane natuur waar de natuur haar gang kan gaan zonder menselijk ingrijpen

6

Monotoon landschap

Het landschap is monotoon en kent een zekere uniformiteit. Weinig afwisseling in landschapstypen en/of gebruik op korte afstand

Afwisselend landschap

Landschapstypen en/of gebruik wisselen elkaar op korte afstand af

7

Productielandschap / industrieel landschap

Het landschap is een productiegrond voor voedsel, energie, grondstoffen, materialen

Woonlandschap / beleefomgeving

Het landschap is een decor om in te wonen, van te genieten en om te beleven

8

Statisch landschap

Het landschap moet niet te veel veranderen. Vizier op het verleden: hoe het was is erg van belang

Dynamisch landschap / adaptief landschap

Het landschap verandert continu. Visier op de toekomst: hoe het landschap zou kunnen zijn

9

Grote opgaven, centrale regie, grote oplossingen, snelle transitie ('grote klappen')

Grote opgaven o.a. op terrein van water, klimaat, energie, stikstof, duurzaamheid/circulariteit worden met grootschalige, programmatische interventies opgelost (à la Deltaprogramma). Oplossingen op specifieke plekken, geclusterd

Grote opgaven, decentrale regie, kleine oplossingen, langzame transitie ('kleine stappen')

Grote opgaven o.a. op terrein van water, klimaat, energie, stikstof, duurzaamheid/circulariteit worden met een serie aan kleinschalige oplossingen op lokaal niveau die tezamen antwoord geven. Oplossingen overall waar het kan, middels een veelvoud aan initiatieven en ontwikkelingen.

10

Massa / kwantiteit

Grote groepen mensen aantrekken en ervoor zorgen dat deze veel besteden is het credo

Niche / kwaliteit

Richten op specifieke 'special interest' doelgroepen. Schaalomvang is van ondergeschikt belang

11

Bezoekersaantallen: veel

Focus op aantrekken van een groot aantal bezoekers, van veel 'traffic'

Bezoekersaantallen: weinig

Focus op niet te veel bezoekers. Voorkomen van drukte

12

Internationale markt/oriëntatie

Een externe focus op de internationale gast. Faciliteiten aanpassen en maatregelen treffen in lijn met verwachtingen van internationale gast

Lokale-regionale markt/oriëntatie

Een interne focus op de bezoekers uit de regio: bewoners als recreanten, regio-inwoners als toerist (nabijheidstoerisme)

13

Bezoekers: meer van hetzelfde

Focus op aantrekken van bezoekers die qua type/leefstijl al komen. Hierin zit de kracht van de plek en de bedrijven en die moet uitvergroot worden

Bezoekers: complementaire concepten

Focus op aantrekken van bezoekers die qua type/leefstijl nog niet of te weinig komen. Dit vraagt om toevoegen van concepten die complementair zijn aan het aanbod

14

Mono-economie / VTE-afhankelijk

De vrijetijdseconomie is dé pijler. Sterkte sector maar kwetsbaar voor fluctuaties in marktvaart. Voorzieningsniveau afhankelijk van goed functioneren van de vrijetijdseconomie

Gedifferentieerde economie

De vrijetijdseconomie is naast andere economische sectoren één van de pijlers

16

Op bedrijf/sector gericht

Sterk gericht op kwaliteit en vitaliteit op bedrijfsniveau en niveau van de vrijetijdseconomie

Op omgeving gericht

Sterk gericht op kwaliteit en vitaliteit van de omgeving waarin een bedrijf/vrijetijdseconomie is gelegen

18

Focus, clustering

Toeristisch-recreatieve ontwikkelingen in specifieke zones of clusters toelaten. Daarbuiten niet of onder strenge voorwaarden (vgl. ladder van duurzame verstedelijking / leisure ladder)

Spreiding

Recreatie en toerisme moet overal een plek kunnen krijgen, ook buiten de traditionele kernen en clusters

20

Permanent

Faciliteiten zijn permanent en zijn liefst jaarrond open

Pop-up/tijdelijk

Faciliteiten komen en gaan. Ze worden voor korte periode gebouwd en afgebroken als de tijd er op zit. Een continu proces van nieuwe concepten proberen

22

Entertainment

Focus op vermaak en plezier. Initiatieven draaien meer om activiteiten en minder op de plek waar ze plaatsvinden.

Gebiedsgebonden

Initiatieven draaien sterk om de plek waar of waarin ze plaatsvinden

24

Kleine (mkb, familie) bedrijven

Bedrijven van kleine omvang, met regionale binding hebben. Winst blijft in de regio

Grote (internationale) spelers

Bedrijven van grote omvang, kapitaalcrachtig, innovatief. Geen regionale binding. Winst blijft niet in de regio

26

Bestemmingspromotie

Aantrekken van bezoekers door inzet op branding, promotie en marketing, zonder sturing op kwaliteit en kwantiteit van aanbod

Bestemmingsontwikkeling

Sturen van bezoekers naar gewenste plekken en weg van ongewenste plekken, inclusief sturing op kwaliteit en kwantiteit van aanbod

15

VTE vraag geen/amper extra ruimte

Maakt gebruik van bestaande infrastructuur, voorzieningen en herontwikkelingslocaties

VTE vraagt extra ruimte

Toenemende mobiliteit, voorzieningen, infrastructuur, nieuwe ruimte voor aanbodontwikkeling

17

Nieuwe opkomende vormen

Sterk op innovatie gericht. Focus op start-ups, experimenteren

Traditionele vormen behouden/koesteren

Sterk vertrouwen in het verleden behaalde resultaten

19

Grootschaligheid

Inzet op 'grote trekkers' of parels die zichtbaar zijn op (inter)nationaal niveau en bezoekersstromen op gang brengen naar een specifiek punt

Kleinschalig

Aanbod is kleinschalig, veel MKB, geen grote vervoersstromen naar één punt

21

Verbinden bestaand aanbod

Middels branding en marketing, verbindingen leggen en producten, arrangementen en routes maken op basis van bestaand aanbod

Ontwikkeling nieuw aanbod

Bestaand aanbod fysiek verbeteren, vernieuwen, toevoegen. Tegen gaan van verkrotting, verpaupering, einde levenscyclus bedrijven

23

Recreatie op en aan het water

Ontwikkelen van watersport, vergroten van waterbeleving, kust- en strandbeleving

Recreatie op land

Toegankelijkheid, bereikbaarheid en beleefbaarheid van plekken vergroten

25

Klein aantal grote werkgevers

Inzet op aantal grote werkgevers die massa maken in termen van banen, investeringskracht

Brede basis kleine MKB'ers

Inzet op aantal breed aantal werkgevers die gezamenlijk massa maken in termen van banen

Deel 5 - Tot slot: werken met het begrip 'vrijtijdslandschappen'

.....

Het begrip 'vrijtijdslandschappen' biedt handvatten om de verbinding te slaan tussen enerzijds de ontwikkeling van de vrijetijdseconomie en anderzijds de fysieke omgeving waarin die ontwikkelingen een plek moeten krijgen. Door het perspectief te nemen dat elke plek in meer of mindere mate in Overijssel een (potentieel) vrijetijdslandschap is, komen de waarden die van belang zijn voor een goed functionerende vrijetijdseconomie vroegtijdig in beeld en kunnen deze integraal in ruimtelijke planvorming en ontwikkeling mee te nemen. In dit deel 5 sluiten wij af met een aantal aandachtspunten die van belang zijn voor het werken met het begrip vrijetijdslandschappen.

Geen planologisch hokjes-denken en voorbij bestuurlijk-ambtelijk silo's

Het is in het belang van de vrijetijdseconomie dat ruimtelijk beleid naast functionaliteit (wat moet/mag waar?) en beschermen van omgevingskwaliteit ook gaan over beleefbaarheid en betekenis van plekken. De mens en haar vrijetijdsbehoeften doen ertoe. Ruimtelijke ingrepen kunnen positief uitpakken wanneer men proactief en vroegtijdig nadenkt over het vergroten van de beleefbaarheid en betekenis van plekken. De ingrepen die gepaard gaan met de grote(re) transitieopgaven van deze tijd (energie, landbouw, woningbouw, biodiversiteit, klimaatadaptatie etc.) zijn mogelijk inzetbaar om tegelijkertijd te werken aan beleefbaarheid en betekenis van plekken. Het vergroten van de beleefbaarheid van een gebied hoeft niet duurder te zijn, wanneer er in een vroeg stadium bewust over wordt nagedacht. Sterker nog: het kan de bruikbaarheid van het resultaat én het draagvlak voor de maatregelen vergroten. Bijvoorbeeld om ingrepen te combineren met het terugdraaien van ruilverkaveling, bijdragen aan natuurontwikkeling, landschapsherstel en -ontwikkeling, natuur- en landschapsbeheer als verdienmodel te maken, meer ruimte voor groenblauwe combinaties, biologische en natuur-inclusieve landbouw te promoten, cultuurhistorische elementen terug te brengen en zo meer. De sector kan zelf ook bijdragen. Om een idee te geven, dit kan via ruimtelijke inpassing van het terrein in de omgeving, voorzien in de recreatiebehoefte van bewoners in het kader van de grote woningbouwopgaven, terreinen benutten voor waterberging al dan niet via het opstellen van een bedrijfsnatuurplan, schoonmaakacties in de nabijheid, bijdragen storten in fondsen ten behoeve van beheer, onderhoud en ontwikkeling van omgevingskwaliteiten (o.a. landschap, erfgoed, biodiversiteit), etc.

**Verbinding tussen
de ontwikkeling
van de
vrijtijdseconomie
en de fysieke
omgeving**

Vrijtijdslandschappen plotten op kaarten?

Figuur 1 helpt om zicht te krijgen op de variatie aan vrijetijdslandschappen die een provincie of regio rijk is. Hoewel de titel poneert dat elke plek in Overijssel óók een vrijetijdslandschap is, verschilt de mate waarin dat zo is of zo ervaren wordt door stakeholders, van zeer weinig naar zeer veel. Vrijtijdslandschappen in diverse verschijningsvormen zijn te plotten in de grafiek (figuur 1). Plotten in de grafiek is geen exacte wetenschap, het is een denkmiddel, een 'praatplaat' zo je wilt, om gebieden en hun kwaliteiten te kennen, en hun verschillen in beeld te krijgen. Daarnaast is de neiging groot om een vrijetijdslandschappen te vertalen naar een afgebakend gebied op een kaart. Een streep op een kaart is snel gezet, maar dat kan met (onbedoelde) gevolgen gepaard gaan. Bijvoorbeeld, waarom gebied A wel, en gebied B niet? Of, als een gebied niet aangemerkt is als vrijetijdslandschap, kan er dan geen ontwikkeling plaatsvinden? Maar ook, als een gebied wél aangemerkt is, betekent het dan dat ondernemers te maken krijgen met (meer) beperkende richtlijnen of regelgeving? Tegelijkertijd, benoemen we het gehele grondgebied van Overijssel als vrijetijdslandschap, in lijn met de 'belevingslaag' uit de Catalogus Gebiedskenmerken, dan kan het zijn dat het niet concreet genoeg wordt, te vrijblijvend blijft en niet de aandacht krijgt in gebiedsprocessen waar de vrijetijdseconomie van profiteert.

Regels van bovenaf?

Het "mengpaneel voor vrijetijdslandschappen" kan helpen om de huidige en/of gewenste situatie te kunnen kennen. Een mengpaneel veronderstelt vrijheid bij het instellen. Dat hoeft niet per se. Vanuit de EU en de rijksoverheid komt beleid, regelgeving en instructies die van invloed kunnen zijn. Denk aan generieke normen, bijvoorbeeld met betrekking tot stikstof, fijnstof en CO₂ uitstoot die beperkend kunnen zijn. Denk ook aan ruimtelijke opgaven van nationaal belang die linksom of rechtsom een plek moeten krijgen; klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteit, CO₂ en stikstofreductie en zo meer. Ook maatschappelijke tendensen spelen een rol: de verschuiving van destiniemaking naar management, de focus op kwaliteitstoerisme in plaats van focus op kwantiteit. Desalniettemin is het mengpaneel een instrument dat inzetbaar is om op gebiedsniveau concreet te maken wat ertoe doet om van de plek een goed functionerend vrijetijdslandschap te maken. Per gebied zullen de instellingen van het mengpaneel anders zijn. Hoewel, een aantal instellingen zullen overeenkomen; generieke zaken die van belang zijn voor de gehele vrijetijdseconomie van Overijssel. Instellingen die wellicht expliciet een plek kunnen krijgen in de Omgevingsvisie van Overijssel(?). Een eerste aanzet daartoe – en vandaar 'concept' als watermerk op de achtergrond – is gegeven in deel 4.

